

УДК 336.132

Забаштанський М.М.,
к.е.н., доцент, декан факультету праці
та соціального управління
Чернігівський державний технологічний університет

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Поступова інтеграція України до світового економічного простору потребує вирішення цілого ряду соціально-економічних проблем, чинне місце серед яких займає проблема ефективного функціонування державного сектору економіки. На сьогодні питання підвищення ефективності функціонування державного сектору економіки є одним з першочергових, що можна пояснити декількома чинниками. По-перше, підвищення ефективності функціонування державного сектору економіки виступає запорукою наповнення фінансовими ресурсами бюджетів відповідних рівнів. По-друге, ефективна діяльність державного сектору економіки дозволить поновити процеси технічного переозброєння та капітального ремонту його інфраструктурних об'єктів. По-третє, забезпечуючи своєчасне та якісне задоволення потреб споживачів у товарах, роботах, послугах державного сектору економіки держава буде в змозі зменшувати соціальну напругу в суспільстві. Особливої актуальності питання підвищення ефективності функціонування державного сектору економіки набувають на об'єктах концесійних відносин, що пов'язано переважно з виконання ними функцій з життєзабезпечення суспільства, а отже часткового виконання функцій щодо соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема посилення соціальної відповідальності є досить актуальною в сучасних умовах. Протягом останнього часу цією проблемою в Україні займається широке коло науковців, серед них такі провідні вчені, як В. Геєць, О. Грішнова, Л. Грицина, І. Колмакова, А. Колот, А. Кондиріна, В. Марченко, С. Мельник, П. Орлов, В. Осецький, А. Садеков, О. Степанова, І. Царик, А. Чухно.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень проблем соціальної відповідальності бізнесу, малодослідженим залишається питання соціальної відповідальності концесійної діяльності в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності імплементації соціальної відповідальності в процесі укладання та виконання концесійних угод в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній економічній літературі дедалі частіше підіймаються питання необхідності запровадження соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), що пов'язано з поступовим перекладанням функцій держави, переважно через обмеженість фінансових ресурсів, на суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм. Поряд з цим, відбувається подальше формування концептуальних засад соціальної відповідальності, що має відображення у науковому пошуку та трактуванні дефініції «соціальна відповідальність бізнесу», її функцій та принципів.

Так, К. Девіс визначає соціальну відповідальність бізнесу як «обов'язок осіб, які приймають рішення, вживати таких заходів, які будуть спрямовані не лише на задоволення їх власних інтересів, а також на захист та примноження суспільного багатства» [1, с. 23]. Соціальна відповідальність бізнесу за К. Девісом, повинна заключатись у тому, що «він пропонує керівництву у соціальній сфері замість того, щоб просто відповідати на очікування суспільства. Він взаємодіє із суспільством і допомагає йому прийняти соціальні рішення, сприяючи цьому своїми здібностями й знаннями. Він є активним учасником, а не пасивним респондентом. Він аналізує системні впливи й виступає ініціатором коригувальних дій, перш ніж з'являться серйозні проблеми» [1, с. 23]. Крім того, К. Девісом був сформульований так званий "залізний закон відповідальності", недотримання якого загрожує обернутися соціальним вибухом. У його основі лежить імператив: хто використовує владу (у тому числі й політичну) не таким чином, як у суспільстві прийнято вважати правильним, може зовсім втратити її. Сутність концепції складається в ініціюванні корпораціями політики й програм по мінімізації негативних наслідків їх поточної й майбутньої діяльності, перш ніж вона прийме кризові масштаби й буде загрозувати перерости в нову хвилю протестів проти капіталу.

Однак, наприкінці 60-х років у світ вийшла робота М. Фрідмена „Капіталізм та свобода” („Capitalism and Freedom” [2]), у якій він висловив протилежну думку: „...існує одна і тільки одна соціальна відповідальність бізнесу: використовувати свої ресурси й енергію в діях, які ведуть до збільшення прибутку, поки це здійснюється у межах правил гри” [2, с. 157]. Фрідмен рішуче протистояв широкій соціальній відповідальності бізнесу як явищу, що загрожує прибутковості та конкурентоспроможності фірми, породжує можливість нецільового використання коштів, виділених на соціальні потреби. Все це перешкоджає досягненню головної мети діяльності компанії – отримання доходу власниками підприємства. Такий підхід до СВБ отримав назву вузькоекономічного [3].

Відповідно до цього підходу, соціальна відповідальність бізнес-установ обмежується виконанням вимог законів та правил ведення бізнесу, запропонованих державою. Підприємства повинні працювати в інтересах власників, а першорядним завданням менеджерів, які являються лише найманими службовцями, є ведення бізнесу у відповідності до бажань власників, а не будь-кого іншого, та максимальне збільшенні прибутків. У той же час не допускається обман та шахрайство. Справжня роль бізнесу за Фрідменом "у використанні його енергії та ресурсів у діяльності на зростання прибутку за умови, що він додержується правил гри (та) приймає участь у відкритій конкурентній боротьбі, не вдаючись до шахрайства та обману" [2, с. 157].

На противагу вузькоекономічному підходу, у кінці 60-х – на початку 70-х років у наукових колах сформувався соціально-етичний (стверджувальний) підхід до СВБ, основними розробниками якого стали К. Левін, Е. Шайна, Г. Мінцберг [3]. В його основі лежить ідея про те, що керівники та співробітники компанії несуть відповідальність за збалансування економічних цілей організації, інтересів зацікавлених сторін та глобальних інтересів суспільства. Бізнесова установа в цілому повинна нести зобов'язання перед суспільством на добровільній основі та в межах своїх можливостей фінансувати його вдосконалення.

Вагомий внесок у розвиток доктрини соціальної відповідальності бізнесу зробив А. Керролл. Ним було розроблено та з часом удосконалено рівні корпоративної соціальної відповідальності, представлені у вигляді піраміди [4, с. 60]. Перший базовий рівень – економічна відповідальність, яка передбачає виробництво товарів, надання послуг з метою одержання прибутку та задоволення потреб покупців. Згідно з даною пірамідою, якщо компанія займається виробництвом, то вона вже соціально відповідальна. Другий рівень відповідальності – правова відповідальність, передбачає дотримання підприємством діючого законодавства. Третій рівень – етична відповідальність, вимагає дотримання бізнес-організаціями норм моралі, існуючих у суспільстві. На четвертому рівні знаходиться філантропічна (дискретна, безоплатна) відповідальність, яка передбачає добровільну участь компанії у вирішенні соціальних проблем суспільства. Причому перші три рівні відповідальності є обов'язковими для підприємства, а четвертий рівень є добровільним вибором компанії та позитивно сприймається суспільством. Але, якщо філантропічні ініціативи бізнесової установи здійснюються з метою формування та поліпшення іміджу та є маркетинговим інструментом, то вони можуть розглядатися як частина стратегії соціальної відповідальності бізнесу.

Еволюція поглядів на соціальну відповідальність бізнесу наведено в таблиці 1.

В сучасних умовах з метою підвищення ефективності реалізації державної соціальної політики було схвалено стратегію реформування системи надання соціальних послуг. Нею встановлена необхідність залучення до надання соціальних послуг недержавного та приватного секторів шляхом здійснення соціального замовлення. Відповідно до даної стратегії визначено, що сучасна система надання соціальних послуг є недостатньо ефективною.

Таблиця 1

Еволюція поглядів на соціальну відповідальність бізнесу

Автор	Період	Визначення соціальної відповідальності бізнесу
Р. Е. Вуд.	1936 рік	"Ті широкі соціальні зобов'язання, котрі неможливо виразити математично, але можливо вважати тим не менш такими, що мають першочергове значення"
Г. Боуен	1953 рік	"Реалізація такої політики, прийняття таких рішень або дотримання такої лінії поведінки, які були б бажані з позицій цілей та цінностей суспільства"
К. Девіс	1960-ті роки	Соціальна відповідальність бізнесу повинна укладатися в тім, що він "пропонує керівництво в соціальній області замість того, щоб просто відповідати на очікування суспільства. Він взаємодіє із суспільством і допомагає йому прийняти соціальні рішення, сприяючи цьому своїми здатностями й знаннями. Він є активним учасником, а не пасивним респондентом. Він аналізує системні впливи й виступає ініціатором коригувальних дій перш, ніж з'являться серйозні проблеми"
М. Фрідмен	1966 рік	"...існує одна і тільки одна соціальна відповідальність бізнесу: використовувати свої ресурси й енергію в діях, які ведуть до збільшення прибутку, поки це здійснюється у межах правил гри"
П. Самуельсон	1970-ті роки	Соціальна відповідальність не тільки може мати місце у діяльності комерційних організацій, а й повинна у них бути, оскільки вона покращує фінансові результати діяльності останніх.
П. Друкер	1984 рік	"...справжня соціальна відповідальність полягає у „приборканні дракона”, тобто у перетворенні соціальних проблем в економічну можливість і економічний зиск, у виробничі потужності, компетентність персоналу, добре оплачувану роботу і, зрештою, багатство”.
Є. Керролл	1991 рік	Зазначав, що соціальна відповідальність складається з чотирьох рівнів: економічної, правової, етичної та філантропічної (дискретної, безоплатної) відповідальності та може бути зображена у вигляді піраміди

Джерело: [5, с. 142; 6, с. 6; 1, с. 23; 2, с. 157; 7, с. 14-15; 8, с. 62; 9, с. 44]

На рівні адміністративно-територіальної одиниці не запроваджено ефективні механізми раннього виявлення, планування та надання соціальних послуг з урахуванням визначених потреб. На сьогодні надання соціальних послуг залежить від можливостей наявної мережі установ та закладів комунальної власності, які надають соціальні послуги, що призводить до неможливості повністю задовольняти потреби осіб.

Крім того, серед основних напрямів реалізації стратегії реформування системи надання соціальних послуг визначена необхідність модернізації наявної інфраструктури соціальних послуг та створення конкурентного ринку зазначених послуг шляхом впровадження механізму стимулювання суб'єктів, що надають соціальні послуги, до постійного підвищення рівня якості таких послуг. Саме тому, питання розширення та удосконалення механізму організації концесійної діяльності актуалізується, оскільки модернізацію інфраструктури комунальної власності можливо здійснити лише за умови створення відповідних обсягів фінансового забезпечення, які можливо акумулювати в результаті залучення концесіонера. Очікувані результати реалізації стратегії реформування системи надання соціальних послуг України наведено на рисунку 1.

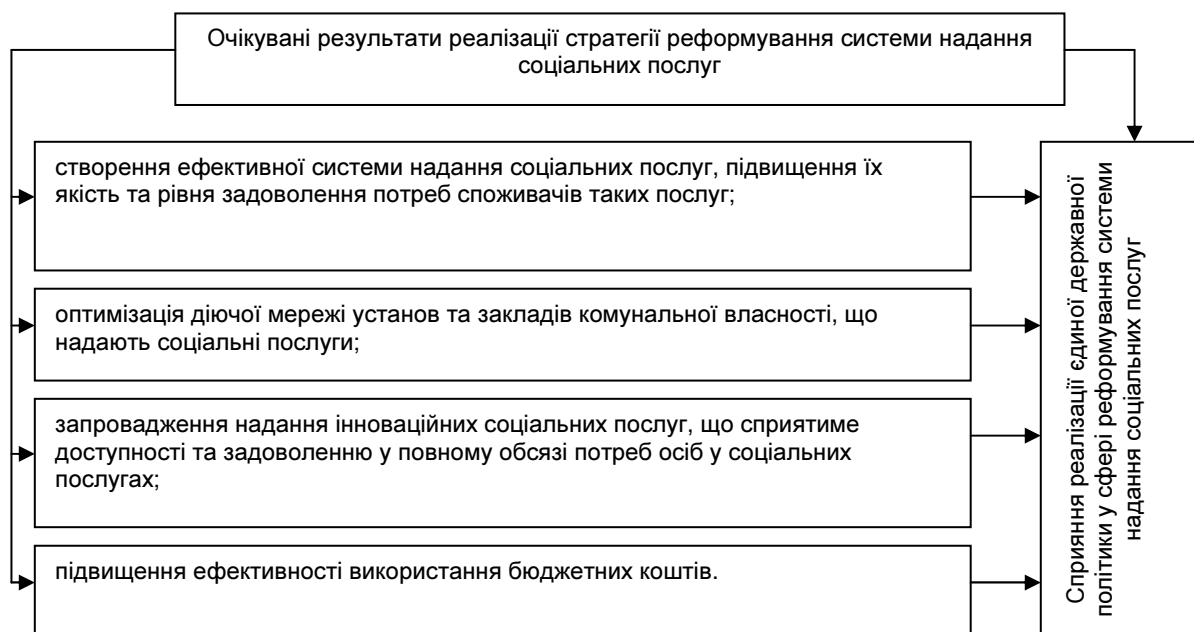

Рис.1. Очікувані результати реалізації стратегії реформування системи надання соціальних послуг України

Джерело: [10]

Відповідно до стратегії, реформування системи надання соціальних послуг має базуватись на наступних принципах: орієнтованість на задоволення потреб споживачів соціальних послуг; адресність їх надання; залучення споживача соціальних послуг до самостійного розв'язання власних проблем; надання соціальних послуг з урахуванням визначених потреб та забезпечення проживання споживачів таких послуг у територіальній громаді; створення для суб'єктів, що надають соціальні послуги, рівних умов на ринку таких послуг; якість та ефективність надання соціальних послуг; прозорість надання таких послуг. Проте, зміст даних принципів та механізм їх реалізації, а також строки досягнення очікуваних результатів залишаються не розкритим.

Серед основних принципів соціальної відповідальності організації концесійної діяльності слід виділити наступні:

1. Принцип соціального партнерства – відносини між державою та бізнесом повинні ґрунтуватися на взаємовигідних прозорих схемах роботи, додержанні законодавства та рівноправному партнерстві.

2. Принцип прозорості та ефективності використання бюджетних коштів – забезпечення максимальної ефективності використання наявних бюджетних фінансових ресурсів.

3. Принцип спільної соціальної відповідальності – відповідальність за своєчасне, якісне та безперебійне надання товарів, робіт, послуг об'єктами концесійних відносин в повному обсязі несуть всі учасники угоди про концесію: концесіодавець та концесіонер.

4. Принцип обов'язковості додержання екологічних стандартів – виготовлення та реалізації товарів, робіт, послуг концесійними об'єктами повинно не порушувати умов охорони та збереження навколишнього середовища як окремого регіону, так і країни в цілому.

5. Принцип державного регулювання і контролю – органи державної влади повинні здійснювати постійний моніторинг якості товарів, робіт та послуг концесійних об'єктів та перевіряти повноту виконання взятих на себе зобов'язань концесіонером відповідно до укладених угод.

6. Принцип соціального споживання – формування та підтримка громадської думки щодо дбайливого ставлення та бережливого споживання товарів, робіт, послуг концесійних об'єктів.

Зміст соціальної відповідальності концесійної діяльності полягає у збалансуванні соціальних потреб споживачів товарів, робіт та послуг, соціальних зобов'язань органів державної та місцевої влади, а також результативності функціонування суб'єктів господарювання, які здійснюють концесійну діяльність. Одним з головних принципів ефективного розвитку концесіонерів є раціональне використання ресурсів, що досягається на підприємстві шляхом формування ефекту синергії. Ефект синергії, це ефект від спільної дії всіх елементів системи, що призводить до збільшення якісних показників функціонування без збільшення кількісних. Це пояснюється тим, що суб'єкт господарювання який функціонує на основі концесії, як відкрита система одночасно здійснює виконання виробничої та соціальної функцій.

Виробнича функція реалізується шляхом обслуговування матеріальних потреб споживачів товарів, робіт та послуг. На це спрямовані виробничо-обмінні процеси із середовищем і між окремими частинами системи, а також контроль за якістю даних товарів, робіт та послуг. Соціальна функція виражається у делегуванні державою частини власних зобов'язань, щодо дотримання нею мінімальних соціальних гарантій.

Таким чином, синергетичним ефектом соціальної відповідальності концесійної діяльності необхідно вважати підвищення ефективності діяльності об'єкта концесії в результаті об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему, де ефект від взаємодії елементів системи перевищує суму ефектів діяльності кожного елемента окремо.

Розглядаючи концесійне підприємство як відкриту систему в економічній системі держави, можемо виділити наступні основні види синергії, що сприяють раціональному використанню ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності підприємства: синергія управління, виробнича синергія, соціальна синергія, фінансова синергія. Поєднання усіх видів синергії на підприємстві призводить до формування загального синергетичного ефекту, як головного важеля забезпечення ефективного розвитку концесійного підприємства.

У даному випадку ефект від синергії елементів системи буде носити множинний характер і буде мати ефект як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, що буде відобразитись у вигляді повного своєчасного та якісного задоволення споживачів соціальними та наблизеними до них послугами, підвищення ефективності функціонування об'єкта концесії, збільшення обсягів надходження до бюджетів різних рівнів.

Висновки з даного дослідження. Одним з першочергових завдань, які наразі стоять перед більшістю суб'єктів господарювання, що знаходяться у державній формі власності, є забезпечення їх ефективного та безперебійного функціонування. Разом з тим, здійснити реалізацію цього завдання з кожним днем стає все важче, оскільки більшість суб'єктів господарювання державної форми власності, на фоні обмеженості бюджетного фінансування, мають понаднормативний знос основних засобів, морально застаріле та енергоємне обладнання. Саме ці аспекти вимагають пошуку нових форм управління державним майном, ключовою серед яких може стати концесія. Проте, широке впровадження концесійної діяльності на теренах України, має супроводжуватись змінами до існуючих підходів їх реалізації, щодо урахування соціальної складової. Це дозволить віднайти дієвий механізм співпраці держави та приватних інвесторів, а також сприятиме ефективній реалізації державної соціальної політики.

Література

1. Davis K. Business and Society: Environment and Responsibility / K. Davis, R. Blomstrom // McGraw-Hill. – N.Y. – 1975. – P. 23
2. Фридмен М. Капіталізм і свобода / М. Фридмен ; пер с англ. В. Козловский, И. Пильщиков. – М. : Новое издание, 2006. – 240 с.
3. Дятлов А.Н. Общий менеджмент: курс лекций [Электронный ресурс] / А.Н. Дятлов, М.В. Плотников. – М., 2004. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/203213.html>
4. Carrol A.B. A three-dimentional conceptual model of corporate performance / A. B. Carrol // Akademy of Management Review. – 1984. – № 26(2). – P. 53-63
5. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон , М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Издательский дом «Дело», 1997. – 704 с.
6. Bowen H.R. Social Responsibilities of the Businessman. / H.R Bowen // Harper & Row. – N.Y. – 1953. – P. 284.
7. Огородов М.Р. Развитие корпоративной ответственности: специфика российского опыта : автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.08 / М.Р. Огородов. – М., 2007. – 25 с.

8. Drucker P.F. The new meaning of corporate social responsibility / Drucker P.F. // California Management Review. – 1984. – 26(2). – P. 53-63.

9. Carrol A.B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders / A.B. Carrol // Business Horizons. – 1991. – № 34(4). – P. 39-48.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» від 8 серпня 2012 року № 556-р: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-p>

УДК 330.8

Родіонова Л.А.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Тернопільський національний економічний університет

ВІД ІНДУСТРІАЛІЗМУ ДО ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМУ: ТЕОРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Дослідження глобально-трансформаційних перетворень є важливою складовою сучасної економічної думки. Характер і спрямованість соціально-економічних змін намагаються пояснити теорії індустріального та постіндустріального суспільств. Стратегічні пріоритети різних моделей розвитку економічних систем в умовах глобалізації ускладнюються, що актуалізує науково-теоретичні розробки з даної проблематики.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання трансформаційних перетворень перебувають у полі зору зарубіжних і вітчизняних дослідників, є предметом наукових дискусій. Вагомі теоретичні напрацювання належать Д. Беллу, Дж.К. Гелбрейту, П.Ф. Друкеру, М. Кастельсу, В. Ростоу, О. Тоффлеру, Ж. Фурастье та багатьом іншим вченим. Суттєві наукові здобутки, особливо у сфері компаративних і транзитологічних досліджень, мають вітчизняні вчені: В. Базилевич, Г. Башнянин, В. Геєць, П. Леоненко, А. Гриценко, О. Білорус, А. Чухно та ін. Новаційно-науковий характер цих досліджень полягає в глибокому аналізі сучасності та прогнозуванні майбутнього. Питання історико-теоретичного аналізу різнопарадигмальності теоретичних конструкцій індустріального та постіндустріального суспільств залишаються, особливо в українській економічній науці, практично не висвітленими, мають значний творчий потенціал.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз еволюції та теоретичної значимості індустріальних і постіндустріальних теорій макроекономічного розвитку, обмеженості та перспективності їх стратегій побудови майбутнього суспільства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Теорія індустріального суспільства сформувалася в рамках унітарно-стадіальної парадигми розуміння процесів суспільного розвитку. Могутнім імпульсом її виникнення були економічно-соціальні зміни, що почалися в останній третині XVIII ст., змістом яких був перехід від ручного мануфактурного виробництва до техніки та технології великого машинного фабрично-заводського виробництва, перетворення власників капіталу та найманих працівників на основу соціальної структури. Для визначення цих змін французький економіст А. Бланкі (1798-1854) у книзі «Історія політичної економії від давнини до наших днів» (1837) вперше використав поняття «промислова революція». Французький філософ і соціолог К.А. де Сен-Сімон (1760-1825), економічні ідеї якого знайшли відображення у працях «Про промислову систему» (1821), «Катехізис промисловців» (1824), «Нове християнство» (1825), вперше використав поняття «суспільство індустріалізму». Аналізуючи стадії прогресивно-еволюційної історії людства, він писав, що капіталізм є перехідною соціальною системою до справедливого суспільного ладу – індустріалізму, основою якого мають стати промисловість, принципи рівності та обов'язковості праці, контроль приватної власності, плановість та централізм в управлінні економікою, заміна промисловцями уряду політичного на уряд економічний, який буде основним суб'єктом реформ з метою знищення феодальної та утвердження індустріальної системи [1, с. 295-296]. Першою індустріальною нацією світу була Велика Британія. На протязі XIX ст. індустріальна система здійснила «мирне завоювання» континентальної Західної Європи та Північної Америки [2].

Видатним індустріальним мислителем XIX ст. був німецький економіст Ф. Ліст. Його національна політична економія проголошувала індустріалізацію, розуміючи її як розвиток промисловості, та політику «індустріального виховання нації» як основу зростання національного багатства.

На початку XX ст. американський інституціоналіст Т. Веблен (1857-1929) у працях «Теорія бездіяльного класу» (1899), «Політика реконструкцій» (1919), «Абсентеїстська власність і